

STEFAN MICHAEL NEWERKLA
UNIVERSITÄT POZNAŃ

Vídeň

red: 12 13 4 3 5 11

2008-03-20

Vídeň a její Češi

15. května tohoto roku vrcholily ve Vídni oslavy 50. výročí podepsání rakouské státní smlouvy, která zajistila nezávislost, svobodu a blahobyt druhé rakouské republiky. Málokdo však ví, že ani jeden z prvních tří spolkových prezidentů této republiky se nenarodil na území dnešního Rakouska. Karl Renner pocházel z Dolních Dunajovic, Theodor Körner z Komárna a Adolf Schärff z Mikulova. A všichni tři se usadili ve městě, jehož přitažlivost pro lidi s nadáním všeho druhu trvá nepřetržitě již po staletí: ve Vídni, odjakživa multikulturální a multietnické, značnou měrou i české.

Česká menšina ve Vídni je dnes nedílnou a loajální součástí rakouského života, která však nikdy nezapomněla na svůj původ. Činností mnoha jejích představitelů byl rozhodným způsobem zformován výsledný obraz moderní rakouské republiky. Ale jen zřídka o nich rakouská veřejnost dnes ví, že vlastně pocházejí „odjinud“. Mezi tzv. menšinovými starousedlíky se setkáváme např. s významnými představiteli sociální demokracie a rakouského hnutí odporu, jako jsou Antonie Bruha a Ludwig Kolín, nebo třeba s provozovateli tzv. Schweizerhausu ve vídeňském Prátru Lydií Turkovou-Kolarikovou a Karlem Kolarikem, s režisérem a laureátem několika českých vyznamenání Antonem Nekovarem či s bývalým spolkovým ministrem financí Ferdinandem Lacinou.

Po r. 1948 Rakousko významně obohatili emigranti z českých zemí jako např. novinářka Barbara Coudenhove-Kalergi, kníže Karl Schwarzenberg nebo ekonom Jan Stankovský – tedy osobnosti, jejichž jména se v Rakousku již dávno stala pojmem. A po roce 1968 znovu posílila českou komunitu ve Vídni další vlna emigrantů z nej-

různějších společenských oblastí. V této mozaice narazíme na literáty, divadelníky, herce, hudebníky, mistry kuchařské, vědce, restaurátory, světoznámé lékaře a zástupce ještě mnoha dalších povolání, např. zakladatele a herce divadla Brett Niku Brettschneider a Ludvíka Kavína, spisovatele Pavla Kohouta, dramatika a fejetonistu Pavla Landovského, uměleckého klenotníka Josefa Symona, houslistku Jelu Špítek, kulturního publicistu a spisovatele Jana Tabora nebo předčasně zesnulého univerzitního profesora, slavistu světového jména Františka V. Mareše, jenž vedle němčiny, italštiny, španělštiny, řečtiny a latiny aktivně ovládal všechny slovanské jazyky s výjimkou běloruštiny a dolní lužické srbštiny.

Představitelé této menšiny si jednoduše nelze z rakouského veřejného života jen tak odmyslit. Jsme kupříkladu okouzleni Vídeňskými symfoniky a jejich českým koncertním mistrem Janem Pospíchálem, obdivujeme herečku s českými kořeny Caroline Vasicek, necháme si připravit kulinářské hody šéfkuchařem hotelu Sacher Jaroslavem Müllerem, a nabyté kalorie máme možnost shodit, budeme-li se náležitě hýbat za hvizdu píšťalky vídeňské Česky a rekondiční cvičitelky rakouské televize Pat Zapletal. A kdyby se r. 1970 nepodařilo jednomu mladému muži z Moravy dostat se přes zelenou hranici do Rakouska, kdo ví, jak by to dopadlo s jedním z rakouských národních symbolů. Neboť dvornímu radovi Jaromíru Oulehlovi, dlouholetému řediteli Španělské dvorní jezdecké školy a Spolkového hřebčince v Piberu, vděčí Rakousko za záchranu známých lipicánů.

Přítomnost nejen Čechů, nýbrž i češtiny jako takové je však již mnohem starší. První zprávy o češtině a její výuce na území Rakouska pocházejí už z pozdního středověku. Tehdy se však ještě jednalo o soukromou výuku češtiny běžnou v rodině Habsburků a později i v různých šlechtických rodinách, např. u hrabat Trauttmansdorffů, Pálffyů, Lažanských a u knížete Švarcenberka. Ve Vídni mezitím pomalu, ale jistě přibývalo Čechů. Již v 17. a 18. století, ale zejména pak v 19. století zde nacházela celá řada osobností z oblasti umění, kultury, vědy a politiky uplatnění mimo své rodiště v českých zemích a vykonala tu mnoho podstatného pro rozvoj v nejrůznějších oblastech lid-

ského ducha, ale také pro obnovu českého sebeurčení. Vzhledem k tehdejšímu státoprávnímu uspořádání habsburské monarchie tyto osobnosti, které ve Vídni hledaly především lepší existenční podmínky, však nelze považovat za emigranty v pravém slova smyslu. Vídeň byla jednoduše sídelním městem monarchie, její kontakty se všemi zeměmi monarchie, ale i sousedními státy zprostředkovávaly novinky kulturního, uměleckého, vědeckého a politického života; navíc Vídní projíždělo mnoho představitelů evropské inteligence. V této době byl podíl českého obyvatelstva již značný, každý rok se konaly slavnosti české obce ke cti zemských patronů, pravidelně se slavily české bohoslužby.

Zorientovat se ve spletilých dějinách české vídeňské menšiny nám dodnes pomáhá Antonín Machát svou knihou *Naši ve Vídni* (1946). Ačkoli se nesnaží být vědeckou publikací, je to kniha poměrně širokého časového a tématického záběru; Machát se v ní zmiňuje i o studiích a pobytech Čechů, Moravanů a Slezanů v sídelním městě, navíc též o osobnostech s nejednoznačnou etnicitou, což je zaznamenáníhodné vzhledem k době vzniku knihy a jejího jinak poněkud „obranářského“ stylu. Z další literatury jmenujme pak aspoň materiálově bohatou práci F. A. Soukupa *Česká menšina v Rakousku* (1928) a nejnovější publikaci V. Valešové *Vídeňští Češi včera a dnes* (2004).

Z mnoha Čechů, působících tehdy v hlavním městě monarchie, nejlépe v paměti utkvěli samozřejmě ti nejproslulejší. Mezi nimi jsou lékaři jako např. Jiří Procháska, Karel Rokytanský, Josef Škoda, ale zvláště vídeňský univerzitní profesor chirurgie, překladatel a propagátor české poezie Eduard Albert, dále vynálezce Josef Ressel, cestovatel Emil Holub, architekt a mecenáš Josef Hlávka, celá řada výtvarných umělců jako např. sochaři Petr Maixner a Antonín Wagner, malíři Vojtěch Hynais, František Kupka, Karel Svoboda, František Tkadlík nebo už v první polovině 18. století také Jan Kupecký, známý mj. i proto, že prý s carem Petrem I. Velikým rozmlouval česky. Malířství zde studovali i O. Brázda, F. Jenewein, L. Kuba, A. Liebscher aj.

Vůbec najdeme mezi studenty ve Vídni od 16. st. do konce monarchie mnohé osobnosti z českých zemí, počínaje humanistickým matematikem, astronomem, lékařem a přírodovědcem Tadeášem Hájkem z Hájků a konče pozdějším filozofem, sociologem, literárním kritikem a politikem Tomášem G. Masarykem. Ten zde publikoval v časopisu „Deutsche Worte“ také *Einige Gedanken über die Aufgaben der akademischen Jugend* (1891), v nichž konstatoval:

Es ist gesagt worden, daß jeder Gebildete Deutsch können muß. Es läßt sich nichts dagegen einwenden. [...] Es ist einfach ein Faktum, daß schwerlich eine Anzahl gebildeter Menschen gefunden werden dürfte, die des Deutschen vollkommen unkundig sind. [...] wenn wir den Blick auf die Zukunft richten, müssen wir die Forderung so formuliren: der gebildete Tscheche soll es dahin bringen, nicht Deutsch können zu müssen (Masaryk 1891, s. 6)¹.

Je škoda, že se město Vídeň kvůli Masarykově roli v protirakouském odboji za 1. světové války dodnes nemohlo probojovat k rozhodnutí, a po pozdějším prvním prezidentovi Československa a demokratovi, který ve Vídni maturoval, studoval, habilitoval se a působil na Vídeňské univerzitě, pojmenovat sebemenší náměstí nebo alespoň uličku.

Obzvlášť silně Vídeň vždy přitahovala hudebníky. Z více než tři set zjistitelných hudebníků, působících za hranicemi rodné země, žila téměř pětina právě ve Vídni, kde se repertoárové novinky prosazovaly nejrychleji. K nejvýznamějším z nich patřili např. barokní skladatelé Josef A. Štěpán (Steffan), Pavel a Antonín Vranický (Wranitzky), dále komorní kapelník a dvorní skladatel Leopold Koželuh, jenž měl dokonce vlastní nakladatelský závod, ve kterém vycházely mj. skladby Haydnovy, Mozartovy, ale také českých současníků, z nichž musíme jmenovat aspoň ještě Koželuhova nástupce u vídeňského dvora Františka V. Kramáře (Franz V. Krommer), kapelníka vídeňského Dvor-

¹ Bylo řečeno, že každý vzdělanec musí umět německy. Proti tomu nelze nic namítnout... Je prostě faktem, že těžko někde najdeme určitý počet vzdělaných lidí, kteří by byli úplně neznalí němčiny. ...když upřeme zrak na budoucnost, musíme náš požadavek formulovat takto: vzdělaný Čech by se měl dopracovat tak daleko, že nebude muset umět německy.

ního divadla a Mozartova, Haydnova, Dittersdorfova a Goethova osobního známého Vojtěcha Jírovce (Adalbert Gyrowetz) stejně jako Dittersdorfova žáka Jana Křtitele Vaňhala (Johann Baptist Wanhal). Později ve Vídni žili nebo nějakou dobu působili i známí skladatelé A. Dvořák, J. Foerster, L. Janáček, P. Křížkovský, G. Mahler, O. Nedbal, F. Ondříček aj.

Z několika českých herců, kteří vystupovali mj. i ve Vídni, stojí za zmínku alespoň pozdější herec Prozatímního a Národního divadla Jindřich Mošna a okouzující Otýlie Sklenářová-Malá, která jako nadaná pedagožka vyškolila ještě mnoho dalších hereček. Tato jména nás přivádějí mezi české intelektuály působící v sídelním městě. Byli to třeba učenci jako právní, politický a literární historik Hermenegild Jireček, učitel českého jazyka a literatury Rudolfa Habsburského. Spolu s bratrem Josefem, J. A. Helfertem a V. V. Tomkem reprezentovali v období Bachova absolutismu část české inteligence, která chtěla důslednou loajalitou a spoluprací s Vídni dosáhnout úspěchu v řešení české národnostní otázky v rámci Rakouska. Dále sem patří např. historik slovanských literatur a též kulturního života české menšiny ve Vídni Josef Karásek a – nejen literární – historik, sběratel starých památek a translátor v c. k. dvorské kanceláři Antonín Rybička.

Vídeň se stala domovem i různým literátům z českých zemí, např. bilingvnímu lyrickému a epickému básníkovi Vincenci Furchovi. Po určité době tu žili mj. básník Oldřich Vojen alias František Melichar, autor cestopisů, překladatel srbské literatury a pracovník státní technické a finanční kontroly pivovarů Josef Z. Raušar, romanopisec a šéfredaktor Vídeňského deníku Jan Janča, který se významně zasloužil o české obecné školství ve Vídni, anebo literární historik a překladatel Jaromír Doležal, který se v posledních letech monarchie stal aktivní osobností kulturního života české menšiny stejně jako spisovatelka Helena Malířová a její přítel, prozaik a publicista Ivan Olbracht. Do okruhu jejich známých patřil i Josef S. Machar, jenž díky E. Albertovi ve Vídni získal úřednické místo v Ústavu pro pozemkový úvěr a svou deziluzi zvěčnil v společenské poezii *Tristium Vindobona*,

kteří později po další deziluzi měla následovat politická lyrika *Tristium Praga*. Ve Vídni se narodila a svých prvních třicet let života strávila i prozaička a autorka vzpomínkových knih ze života české menšiny Pavla Kytlicová, pozdější přítelkyně Jakuba Demla a vydavatelka jeho děl.

Vlastní kapitolou, v dějinách českého jazyka podceňovanou, je role českých filologů ve Vídni, a to hlavně již v 18. st. Do konce tohoto století se čeština ve Vídni a jejím okolí vyučovala už v neméně než pěti ústavech. První komplexní a materiálově podložený pohled na přínos česko-vídeňských filologů k počátkům českého národního obrození přinesla kniha česko-rakouského kolektivu *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození* (2004). V centru pozornosti stojí Josef V. Zlobický, profesor českého jazyka a literatury na Vídeňské univerzitě, translátor české registratury Nejvyššího soudu, cenzor slovanských a především českých publikací, a tehdy jeden z nejvýznamnějších vlastenců. Zkoumání jeho rozsáhlé pozůstalosti, která ležela zapomenuta v českých i rakouských archivech, přineslo nová pozoruhodná svědectví o tehdejších kulturním i duchovním životě ve Vídni.

Zlobický byl představitelem tradice osvícenského absolutismu, který také zastupoval jako úředník. Jeho obrozenské snahy však nekončily s jeho úřednickými úvazky. Více než v jeho vlastním díle tak můžeme jeho význam spatřovat ve využití jeho postavení a styků pro slovanské záležitosti. Rodák z Velehradu studoval už ve Vídni. 7. října 1775 se zde stal světově prvním univerzitním učitelem českého jazyka a literatury. Byl to právě jeho návrh studia slovanských jazyků na základě češtiny, který se tehdy stal závazným i při zavádění románských jazyků a který se natrvalo zařadil do dějin filologie jako první univerzitní studijní program slavistiky. Čeština byla po němčině prvním živým cizím jazykem, který mohl být v rakouské monarchii studován na univerzitě. Tento fakt posílil nejen obnovující se národní české vědomí, ale i loajální postoje českých osvíceneckých kruhů mezi šlechtou a vzdělanci vůči monarchii.

České zájmy vedle Zlobického podporovala i řada dalších učitelů ve Vídni. Prvním institucionalizovaným učitelem češtiny zde byl Jan V. Pohl, rodák z Hradce Králové. Jeho povolání na nově založené elitní gymnázium Tereziánům roku 1746 ukazuje na možný vliv rodiny Kinských, protože jak František Josef, tak jeho bratr Josef Kinský patřili k jeho prvním chovancům. Pohl se brzy stal c. k. předveřníkem a učitelem češtiny mladých arcivévodů, mj. i Josefa II. Pro svou výuku sestavil vlastní slovník, v němž eliminoval germanismy a latinismy z české slovní zásoby a pokusil se o reformu ortografie. Postupoval však s příliš velkou svévolí, což vyvolalo ostrou kritiku současníků, především pak Josefa Dobrovského.

Kromě Zlobického a prvních učitelů na Tereziánské vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě A. P. Klobáse a V. M. Wiedemana měl značný vliv i piarista Maximilán V. Šimek. Stejně jako Pohl byl horlivým zastáncem tvoření nových slov v češtině. Kromě toho se nezalekl ani vydávání plagiátů sestavovaných na základě rukopisů, které mu přenechali jeho přátelé a kolegové. Známým příkladem je kniha *Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur* (1785), kterou zkomponoval mimo jiné z neúplných poznámek, jež si Zlobický sepsal pro své univerzitní přednášky. Kvůli tomuto nešťastnému kroku bohužel také nedošlo k plánovanému vydání Šimkovy všeslovanské mluvnice a dějin slovanských jazyků.

Šimka na vídeňskonovoměstské vojenské akademii nahradil uherškobrodský rodák Atanáš J. B. Spurný. Se svým kolegou D. A. Krbcem sestavili na příkaz tehdejšího ředitele akademie F. J. Kinského českou *Knihu k čtení a překládání pro schovance císařského krále akademie...* (1783). Je to první tištěná učebnice vytvořená speciálně pro potřeby vojenských kadetů. Spurný si byl dobře vědom svého zvláštního novátorského přístupu. V předmluvě knihy píše, že každý stav ve společnosti užívá vlastní soubor jazykových prostředků a má vlastní jazykový styl. Z tohoto důvodu je nezbytné vybavit důstojníky a kadety už od začátku jazykovými prostředky odpovídajícími jejich budoucí funkci.

Analýzy životů a děl zapomenutých vídeňských vlastenců (především Zlobického, Pohla, Šimka, Spurného aj.) ukazují jejich nezanedbatelný podíl na počátcích obrozenského procesu, a to jak podíl přímý, pokud šlo o podněty pro české vědce a podporu českých zájmů u dvora, tak i nepřímý.

Ale i v 19. st. najdeme mezi českými filology ve Vídni významné osobnosti, např. Jana N. N. Hromádka, od r. 1811 nástupce Zlobického na univerzitě. Vydával první český vídeňský časopis „C.k. Vídeňské noviny“, jejichž součástí byla i beletristická příloha vycházející pod různými názvy. Dnes jsou v literární vědě především známé jako *Prvotiny pěkných umění*, v nichž např. Preromantický český básník a zároveň rakouský generálmajor Matěj M. Z. Polák poprvé publikoval své monumentálně koncipované dílo přírodní a reflexivní lyriky *Vznešenost přirozenosti* (1813, později *Vznešenost přírody*).

Hromádka měl kromě učitelské a vydavatelské činnosti i různé jiné záliby: vlastnil hospodářství u Vídne, a proto jezdil na univerzitu na koni. Při přednáškách mluvil prý nejen o českém jazyce a literatuře, ale rád vyprávěl i o kuchařském umění své ženy. Pokoušel se zdokonalit tiskařské stroje a založil první rakouský pojišťovací ústav.

Hromádkovým nástupcem na vídeňské bohemistice se stal uznávaný právník, historik, etnograf a filolog Alois V. Šembera. Ve Vídni využil obě své profese, právnickou i bohemistickou: stal se členem komise pro slovanskou právnickou a politickou terminologii a redaktorem českého vydání říšského zákoníku. Se svou rodinou bydlel v témže domě jako básník a profesor slovanských starožitností Ján Kollár. Šembera se jako bohemista věnoval mj. výzkumu Slovanů v Dolních Rakousích. Jeho vydání traktátu *O pravopisu českém* (1857), připsaného Husovi, bylo směrodatné až do druhé poloviny 20. století sepsal syntetické *Dějiny řeči literatury československé* (1858–1861) ve dvou dílech a právem popíral pravost některých do té doby většinou uznávaných rukopisných památek, za což byl v tehdejší českém tisku ostře kritizován. Svou prací

Základové dialektologie československé (1864) se stal také průkopníkem v oblasti bádání o českých a slovenských nářečích.

Po Šemberově smrti převzal vídeňskou bohemistiku až do roku 1916 historik a filolog Ferdinand Menčík. Zaměstnán byl však hlavně ve vídeňské Dvorní knihovně jako vedoucí rukopisného oddělení. Menčík se v rámci svého působení věnoval zejména vydavatelské činnosti a studium rukopisů v rakouských klášterních knihovnách. Ve svých pracích se zabýval mj. starší českou literaturou, česko-slovenskými vztahy a dějinami českého divadla. Aktivně se angažoval v klubech a divadelních spolcích vídeňských Čechů. Jeho dcera se stala manželkou moravského podnikatele Tomáše Bati. Zároveň s Menčíkem působil na univerzitě pozdější profesor a rektor Univerzity Karlovy František Pastrnek, který r. 1911 založil kancelář pro přípravu slovníku češtiny vydaného později jako *Příruční slovník jazyka českého*.

Dalším známým filologem na Vídeňské univerzitě byl Václav Vondrák, který se tu roku 1893 po studiu slovanské a románské filologie habilitoval u Vatroslava Jagiće pro slovanskou filologii. Vondrákovy první články jsou věnovány českému historickému tvarosloví, jejich bohatý materiál využil i Jan Gebauer ve své historické mluvnici češtiny. Nejtrvalejší hodnotu mají Vondrákovy filologické práce, avšak málo známé je, že mezi jeho nečetnými bohemistickými pracemi je též první vědecká studie o českých nadávkách. Ještě ve Vídni publikoval staroslověnskou mluvnici a brzy nato všeobecně uznávanou srovnávací mluvnici slovanských jazyků. Roku 1920 odešel jako profesor slovanské filologie na nově zřízenou Masarykovu univerzitu v Brně, jejíž rektorem se stal o dva roky později.

Těch, kteří ve Vídni žili nebo alespoň určitou dobu působili, by bylo ještě mnohem více, i tento malý zlomek nás nicméně vede k poznání, že Vídeň by byla bez svých Čechů – stejně jako Češi bez „své“ Vídně – jako vídeňský řízek bez strouhanky.

Literatura

- Brandeis M., 2003, *Wir kamen von anderswo ... Interviewbuch mit Tschechen und Slowaken in Österreich. Přišli jsme odjinud ... Kniha rozhovorů s Čechy a Slováky v Rakousku*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press.
- Brousek K., 2004, *Das tschechische Schulwesen in Wien*, [in:] H. Tichý, E. Deák, R. Basler (vyd.), *Von Minderheiten zu Volksgruppen. 20 Jahre Wiener Arbeitsgemeinschaft*, Wien: Integratio, s. 100–104.
- Češi v cizině 9, 1996, uspořádal Stanislav Brouček. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR.
- František M., 1924/25, *České školství ve Vídni*, „Dunaj“ II, z. 1–2, s. 35–38.
- Koukolík S. E., 1971, *Studien zur Geschichte der Wiener aus den Ländern der böhmischen Krone*, Wien: Phil. Diss.
- Koupil O., 2000, *Čeští bohémisté ve Vídni: kdo je kdo*, „Čeština doma a ve světě“ VIII, z. 4, s. 208–212.
- Luca I. de, 1776 (²1777, 1778), *Das gelehrte Oesterreich. Ein Versuch*, I/1, 2, Wien: Johann Thomas Edler von Trattner.
- Machát A., 1946, *Naši ve Vídni*, Praha: Práce.
- Masaryk T. G., 1891, *Einige Gedanken über die Aufgaben der akademischen Jugend* (= Sonder-Abdruck aus dem 7. (Juli-) Hefte 1891 der „Deutschen Worte“), Wien: Verlag der Deutschen Worte (E. Pernerstorfer).
- Menčík F., 1888, *Český jazyk v Dolních Rakousích*, [in:] F. Menčík, J. Vojna (vyd.), *Památník vydaný roku 1888 o jubilejní slavnosti ochotnického spolku »Pokroku« ve Vídni*, Vídeň: Hugo Hoffmann, s. 14–18.
- Newerkla S. M., 1999, *Johann Wenzel Pohl – Sprachpurismus zwischen Spätbarock und tschechischer Erneuerung*, [in:] G. Zand, J. Holý (vyd.), *Tschechisches Barock. Sprache, Literatur, Kultur. České baroko. Jazyk, literatura, kultura*, Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 49–67.
- Newerkla S. M., 2001, *Toulka příspěvků vídeňských učitelů češtiny k národnímu obrození (k 225. výročí bohémistiky ve Vídni)*, „Listy filologické“ 124/1–2, s. 107–113.
- Newerkla S. M., 2002, *Maximilián Václav Šimek (1748-1798) – nejstarší český psaný přírodopis, všeslovanská mluvnice, Hanáci, náboženství Rusů, česká literatura, bosenská historie a mj. i rakousko-rusko-turecký vojenský atlas*, „Listy filologické“ 125/1–2, s. 52–83.
- Newerkla S. M., 2004, *Josef Valentin Zlobický (1743–1810) – vídeňský obrozenec a osvícenec*, [in:] Z. Hladká, P. Karlík (vyd.), *Čeština – univerzália a specifiká* 5, Praha: NLN, s. 451–461.

- Newerkla S. M., 2005, *Aus Anlass der Präsentation des Buches »Marie Brandeis, Wir kamen von anderswo ... Přišli jsme odjinud ... Praha 2003« im Parlament der Republik Österreich*, „Mitteilungen für Lehrer slawischer Fremdsprachen“ 89, s. 70–71.
- Ottův slovník naučný, 1888–1909, 28 sv., Praha: Jan Otto + *Ottův slovník naučný nové doby*, 1930–1943, *Dodatky*, 6 sv., Praha: Jan Otto.
- Petrbok V., 2000, *Jan Nepomuk Norbert Hromádka – ein Bohemist im vor-märzlichen Wien*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch“ XLVI, s. 85–97.
- Petrbok V., 2003, *Der literarische Beitrag von Tschechischlehrern und tschechischen Absolventen der Theresianischen Militärakademie*, [in:] J. Ernst (vyd.), *250 Jahre Fremdsprachenausbildung im österreichischen Militär am Beispiel des Tschechischen*, Wien: LVAk, s. 45–59.
- Pražák A., 1945, *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*, Praha: Sfinx & Bohumil Janda.
- Rössel R., 1895, *Čeština na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní*, [in:] J. Karásek (vyd.), *Sborník Čechů Dolnorakouských*, Vídeň: Národopisný obor dolnorakouský, s. 68–78.
- Schamschula W., 1973, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben (1740–1800)*, München: Wilhelm Fink.
- Slovník spisovného jazyka českého*, 1989, red. B. Hávránek, díl 1.–8., Praha: Academia.
- Soukup F. A., 1928, *Česká menšina v Rakousku*, Praha: Orbis.
- Spurný A. J. B., 1783, *Kniha k čtení a překládání pro schovance císařské akademie, pozůstávající v exerciciu, službě a adjustyrování sprostného muže císařské pěchoty*, Nové Město Vídeňské: Jan Fritsch.
- Svoboda J., 2001, *Masarykova »Česká otázka« a diskuse kolem ní*, „Bohemistyka“, č. 1, s. 3–17.
- Škorpil E., 1946, *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*, Vysoké Mýto: Výbor výstavy A. V. Šembery.
- Valeš V., 2004, *Vídeňští Češi včera a dnes (Úvod do dějin a současnosti české národní skupiny ve Vídni). Die Wiener Tschechen einst und jetzt...*, Praha: Scriptorium.
- Vintr J., 1994, *Vztahy vídeňské a brněnské slavistiky v meziválečné době*, [in:] *Brno 1243–1993. Brněnská věda a umění meziválečného období (1918–1939) v evropském kontextu*, Brno: Masarykova univerzita, s. 47–51.

Vintr J., Pleskalová J. (vyd.), 2004, *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození. J. V. Zlobický (1743–1810) a součastníci: život, dílo korespondence*, Praha: Academia.

Zilk E., 1998, *Der Schulverein KOMENSKÝ als Gründer und Erhalter tschechischer Schulen und anderer Bildungseinrichtungen in Wien. Die Vorgeschichte und die Periode 1918–1938*, Wien: Phil. Dipl.